

Отримано 20.05.2024
Толова спеціалізована
вченої ради
ДФ 26.133.064
д. філос. н.,
професор
Бровко О. О.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.064 у Київському університеті
імені Бориса Грінченка
докторові філологічних наук, професорові,
завідувачці кафедри української літератури,
компаративістики і грінченкознавства
Факультету української філології, культури
і мистецтва
Бровко Олені Олександрівні

Рецензія

Вірченко Тетяни Ігорівни, доктора філологічних наук, професора, професора кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка на дисертацію **Хіхлушка Богдана Сергійовича «Образ автора та суб'єкт лірики Юрія Іздрика в контексті сучасного літературного процесу»**, подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія

1. Актуальність дослідження. Лірика Юрія Іздрика належить поки що до малодосліджених. Тим часом вона має зацікавлених читачів, а літературознавці бачать у ній потенціал для створення цілісної картини про розвиток не лише лірики постмодернізму, а й у розв'язанні теоретичних проблем. Окрім розв'язання недослідженої теми, значно важливіше зауважити інтердисциплінарний характер дослідження. Богдан Хіхлушко усвідомлює, що власна FB сторінка автора, стан і зміст її наповнення, (не)присутність в інших мистецьких проєктах, опубліковані інтерв'ю – промовистий матеріал для реконструкції образу автора. Так, наприклад, Юрій Іздрик брав участь у проєкті «Інший формат», який Костянтин Родик потрактовує як «письменницьку жагу вийти за межі власних текстів й водночас лишитися у книжковому форматі» або творення письменницького міфу (Родик, Актуальна література, 2016, с. 145). Ще один аргумент актуальності – у виборі методу «нової критики», який сприяє продуктивності дослідження, реалізації не лише аналізу окремих поезій Юрія Іздрика з обраної точки зору, а й вписуваності отриманих результатів у контекст сучасності. Усе це сприятиме уточненню розуміння характерних ознак постмодернізму, що врешті має спричинити відхід від шаблонного трактування постмодернізму як «полівекторного, складного, різноякісного явища» до більш глибоких оцінок. Також думається, що результати дослідження мають спровокувати й інші студії, як на полі творення іміджу й бренду автора, так і тих концептів тексту, які перебувають на перетині з образом автора.

2. Наукова новизна результатів дисертації. Новизна рецензованого дослідження полягає в оцінці функціоналу термінів «ліричне “Я”», «ліричний герой», «ліричний суб'єкт»; результатах аналітичного огляду характеру

взаємодії автора та суб'єкта лірики від романтизму до постмодернізму; аналізі ідейно-тематичних компонентів та філософсько-ціннісних домінант лірики Юрія Іздрика; оцінці авторського бренду як успішного; результатах порівняльного аналізу сформованого образу автора в медіа Юрія Іздрика та інших постмодерністів; окреслених закономірностях взаємозв'язку Юрія Іздрика та суб'єкта лірики.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації. *Теоретичний внесок* автора полягає в з'ясуванні сутності стосунків між автором і суб'єктом лірики в літературному процесі доби постмодернізму. *Практичне значення* не викликає сумнівів і полягає в тому, що результати дослідження мають бути використані під час розробки курсів з історії української літератури, теорії літератури, у подальшому студіюванні епохи постмодернізму, а також літературними менеджерами під час підготовки промокампаній авторів.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження. Для реалізації поставлених завдань Богдан Сергійович послуговувався концепцією «смерті автора» Р. Барта, некласичної естетики Т. Адорно; дослідженнями з історії теорії авторства, вже на сьогодні класичними працями з герменевтики; не залишені без уваги студії знаних літературознавців, присвячені постмодернізму та дослідженню різних епох. Застосування методів, зазначених у Вступі, надає результатам дослідження наукової релевантності.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Метою дослідження Богдан Хіхлушко визначив «з'ясувати особливості взаємозв'язку між суб'єктом лірики Ю. Іздрика та образом реального автора у медійному просторі сучасного літературного процесу» (с. 17).

Мети дисертант досягнув завдяки вдумливій системі теоретико-літературних (1, 2), власне літературознавчих завдань (3, 4, 5) та інтердисциплінарних завдань (6), які передбачали роботу з доробком Іздрика на рівнях окремого твору, творчості загалом і в контексті сучасного літературного процесу.

Виконання літературознавчих завдань засвідчило опанування паном Богданом біографічним, психологічним, історико-порівняльним, герменевтичним методами та методом нового історизму. Синтезовані висновки засвідчують, що дисертант вповні опанував навичками не лише аналізу, а й узагальнень, що в перспективі відкривають «поле для дискусій у площині того, наскільки особистість автора присутня у художньому тексті, та які саме підходи прочитання тексту є плідними» (с. 205).

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях. Апробаційні праці Богдана Сергійовича Хіхлушка відображають основні результати дослідження, відповідають пунктам 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова КМ України № 44 від 12.01.2022 р.).

Апробацію здійснено на конференціях з широкою географією: міста Київ, Запоріжжя (Україна) та м. Варшава (Республіка Польща), м. Оломоуц (Чеська республіка).

Основний зміст дисертації висвітлено в 4 одноосібних публікаціях, із них 1 – у міжнародному виданні («Ucrainica X. Současná ukrajinistika problému jazyka, literatury a kultury»), 3 – у виданнях, що входять до категорії «Б» («Літературний процес: методологія, імена, тенденції», «Синопис: текст, контекст, медіа», «Актуальні питання гуманітарних наук») та двох додаткових публікаціях.

Опубліковані статті повністю відображають положення дисертації, що виносяться на захист: систематизовано теорію автора та суб'єкта лірики твору, увиразнено комунікативні стратегії автора і суб'єкта лірики твору в історичній перспективі, а також означене проаналізовано на матеріалі лірики Юрія Іздрика, зокрема зацентровано на індивідуальності поета на тлі інших поетів-постмодерністів. Апробація засвідчує персональний внесок Богдана Хіхлушка в заявлену наукову тему.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу. Дисертація структурована логічно й доцільно, відповідно до поставленої наукової проблеми й викоремлених наукових завдань. Розподіл за розділами відповідає традиціям, усталеним в українському літературознавстві. Також спостерігаємо дотриманням вимог, які висуваються до робіт цього типу: наявні анотація, вступ, три розділи з висновками до них, висновки та список використаних джерел на 176 позицій, із яких 2 – відеоресурси.

У Вступі Богдан Хіхлушко скромно обґрунтовує актуальність дослідження, зважаючи на

теоретичну лакуну у вивченні взаємозв'язку автора та художнього тексту, адже доба постмодерну змінила акценти у визначенні домінантної ролі Автора в тріаді Автор – Текст – Читач;

присутність автора в медіапросторі, вибір унікального поведінкового патерну, який зумовлює «новий тип взаємодії автора та читача, а разом з тим позиціонування автора в літературному процесі». Також дослідник окреслює мету і завдання, об'єкт і предмет дисертації; констатує доцільно обрані методи (новий історизм, біографічний, психологічний, порівняльний, герменевтичний) та теоретико-методологічні основи (концепція «смерті автора», дослідження з герменевтики поетичного тексту, теорія неklasичної естетики тощо); формулює наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи; зазначає апробацію, структуру та обсяг дисертації.

Разом із тим, неувиразненими лишилися критерії, завдяки яким Юрій Іздрик визнаний репрезентативним автором-постмодерністом. Сформульована мета дослідження – «з'ясувати особливості взаємозв'язку між суб'єктом лірики Ю. Іздрика та образом реального автора у медійному просторі сучасного літературного процесу» – несправедливо звужена, адже за кадром лишається дослідження суб'єкту лірики Юрія Іздрика, що є першочерговим, визначальним для характеристики особливостей комунікації автора і суб'єкта лірики.

Об'єктом дослідження обрані поетичні збірки Юрія Іздрика, починаючи з 2011 року. Але в підрозділі 1.3. дослідник згадує ранній цикл «10 віршів про батьківщину», опублікованих під псевдонімом «Дерибас». Закономірно, що ці тексти також мали б бути зараховані до об'єкту дослідження, оскільки цей факт засвідчує еволюцію авторського позиціонування.

Загалом, при читанні Вступу складається враження, що дисертант перейнявся використанням прийому гри, притаманному постмодерністам, і «втягує» читача наукового тексту у світ недовомовленостей і питань, відповіді на які будуть на наступних сторінках дисертації. Так, наприклад, не названі прізвища поетів-постмодерністів, чия творчість також буде залучена для аналізу задля досягнення завдання 5: «схарактеризувати позиціонування Юрія Іздрика як автора у порівнянні з іншими поетами-постмодерністами».

Розділ 1 «Автор і суб'єкт лірики: сутність і функціонування» логічно структурований: дослідницька увага послідовно концентрується на питаннях буття автора, змісті категорії «суб'єкт лірики», розкритті особливостей взаємодії автора і суб'єкта лірики в історичній перспективі. Працюючи над цим розділом, Богдан Хіхлушко продемонстрував наскільки вправно він вміє оперувати різними концепціями, давати їм критичну оцінку, бачити причину їхньої появи тощо. Так, у контексті романтичного автора Богдан Хіхлушко відзначає існування парадоксу в тому, що «1) художній твір є результатом осмислення своїх емоцій та переживань, так би мовити, дистанціюючись від них, і 2) автором керує натхнення, генезу якого встановити неможливо» (с. 30). У контексті реалістичного автора дослідник констатує «трансформацію та переорієнтування чуттєвого сприйняття на пізнавально-аналітичне в сфері мислення загалом» (с. 32). Як послідовне дотримання «прийому гри» сприймаємо завершення підрозділу 1.1 низкою питань, сформульованих Антуаном Компаньоном. Вважаємо, що такий прийом допустимий для жанру монографії, але навряд чи виправданий для дисертації.

Окремий «мікросюжет» (підрозділ 1.2) присвячено огляду різноманітних літературних ситуацій, охарактеризованих дослідниками, що зумовлюють використання різних термінів на позначення «Я», що промовляє у творі. Поняття «суб'єкт лірики» в термінологічному колі («наратор», «протагоніст», «артикульоване “Я”», «ліричний герой» тощо) позиціонується як найбільш нейтральне.

У найскладнішому для викладу підрозділі 1.3 «Взаємодія автора і суб'єкта лірики від романтизму до постмодернізму» Богдан Хіхлушко обирає такий спосіб викладу: від аналізу лірики найяскравіших репрезентантів стильових напрямів до теоретичних узагальнень (наприклад, сторінки 60–61, 67–68, 73–74 та інші).

Розділ 2 «Суб'єкт лірики Юрія Іздрика» важливий у концептуальному плані, оскільки в ньому дослідник вибудовує свою оповідь від літературознавчої оцінки лірики Юрія Іздрика (доцільніше говорити «творчості», «художнього доробку», адже Богдан Хіхлушко послідовно звертається і до наукової оцінки рецепції письменника. Загалом такий контекстуальний підхід є виправданим, адже й Іздрик зазначав: «Почавши активно писати вірші доволі пізно, в 50-річному віці я вже не зміг пристосувати

до цього своє identity – мені не вдалося змінити самоусвідомлення і почати думати про себе як поета»), через аналіз суб'єкта лірики, зокрема і в контексті проєкту «Summa» аж до виходу за межі концептів «тілесності», «любові», «релігії», «людини» завдяки оптиці неklasичної естетики.

Варто відзначити, що в підрозділ 2.1 дослідник, задля обґрунтованого аналізу поезій Іздрика, опиняється на полі теоретичного розмежування постмодернізму і «спостмодернізованого модернізму». У підрозділі 2.2 дослідник мав на меті «дослідити світоглядну парадигму суб'єкта лірики Юрія Іздрика» (с. 95). Для цього Богдан Хіхлушко 1) визначив «домінанти тематичної направленості текстів»; 2) згрупував лірику на тематичні сегменти; 3) окреслив ідейні домінанти в кожній групі. Дослідник вправно послуговується контекстуальним методом, залучаючи до аналізу творчість Сергія Жадана, Маріанни Кіяновської, Оксани Забужко. У підрозділі 2.3 Богдан Хіхлушко демонструє майстерність аналізу окремих поетичних творів («Екклезіаст 2.0», «Drink me»), застосовуючи різні інтерпретаційні підходи («розгляд внутрішньої структури тексту <...> та розгляд за допомогою моделі читача»).

У розділі 3 «Стратегії позиціонування автора» увиразнюється інтердисциплінарний характер дослідження. Залучаючи знання з видавничої справи та маркетингу, Богдан Хіхлушко характеризує буття Юрія Іздрика в суспільстві консюмеризму (між рядків увиразнює унікальну брендову стратегію автора), у віртуальному просторі. Для увиразнення унікальної індивідуальності Іздрика зіставляє його діяльність в публічному просторі з діяльністю таких представників, як Ю. Андрухович, С. Жадан, О. Забужко. Важливо, що дослідник проговорює буття автора у двох відмінних світах – «закритому, ідейно-консервативному та новому, плюралістичному» (с. 145).

У висновках послідовно презентовано умовиводи щодо кожного поставленого завдання, зокрема зауважено доцільність використання різних теорій щодо прочитання художніх текстів; запропоновано вважати, що нейтральний статус терміну «суб'єкт лірики» сприяє тому, що фігура мовця в поетичному тексті першочергово не ототожнюється з особою автора; обґрунтовано, що «історичні умови розвитку української літератури <...> зумовлюють дивитися на автора не лише як на письменника, але й як особистість, яка відстоює національні інтереси» (с. 199). Також окреслені чинники авторського бренду Юрія Іздрика. Досяжність мети засвідчують визначені закономірності взаємозв'язку Юрія Іздрика і суб'єкта лірики, зокрема визначено, що ідейна направленість лірики частково або повністю відповідає інтенціям реального автора; окреслено безособистий характер лірики; зауважені особливості ідеостилію Іздрика тощо.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Положення, винесені на захист є самостійними, оригінальними, науково виваженими та обґрунтованими. Аналіз тексту дисертації дає всі підстави стверджувати, що здобувачем дотримані вимоги академічної доброчесності в

повному обсязі. Фактів наявності текстових запозичень і порушень принципів академічної доброчесності не встановлено.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Жанр захисту вимагає публічної дискусії, тож пропоную кілька дискусійних міркувань.

9.1. У підрозділі 2.2 дослідник погрупував лірику Іздрика за тематичними домінантами і визначив характерні риси конструювання художнього світу в кожній із груп. Загалом такий підхід можна вважати виправданим, зважаючи на той факт, що окремі поезії публікуються в кількох збірках. Разом із тим, не можна не звернути увагу, що об'єкт дослідження визначено як «поетичні збірки Юрія Іздрика». У літературознавстві під збіркою прийнято розуміти зібрання текстів, об'єднаних за певним принципом (тематичним, хронологічним тощо). Отже, це своєрідний цілісний текст. У поетичних збірках Іздрика спостерігається таке змістове ядро. Для цього достатньо розкодувати назву збірки, або читати слово «Від автора». Саме тому, не вистачає висновкових, узагальнювальних тез, які б увиразнювали позиціонування суб'єкта лірики в кожній окремій збірці.

9.2. Дослідник звертає увагу, що Іздрик може змінювати як назву поезій, так і видозмінювати закінчення твору (с. 132). Але при аналізі поезії «Body&Soul» закралася прикра помилка. Наведені дослідником рядки – це ті рядки, які мають місце в поезії «Be-live» («Ліниві і ніжні»), і в поезії «Body&Soul» («Меланхолії»). Фінальні рядки, які потребували б дослідницького коментування звучать так:

«я з ними двома вже давно порвав би
та тіло і дух – у руках всевишніх
колись зів'януть як дві троянди
моє колишне
і мій колишній» (Іздрик, 2019, с. 122).

Також коментування потребував би і факт, коли під одною назвою в різних збірках існують різні поезії (наприклад, «Синопис» – «Ліниві і ніжні», «Меланхолії»).

9.3. У Висновках дослідник стверджує, що авторський бренд Юрія Іздрика успішний. Для літературного менеджменту такий висновок сприймається як оригінальний, новаторський тощо. Разом із тим, жодним завданням не передбачалось дослідити авторський бренд Іздрика. Саме тому, хотілося б, щоб під час публічного захисту пролунала відповідь на питання: «Якою методикою дослідження авторського бренду?» послуговувався дослідник.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. Текст дисертації та рівень її апробації засвідчують, що Богдан Сергійович Хіхлушко має сформовану здатність генерувати нові наукові ідеї, вільно застосовувати літературознавчу методологію, не лише володіє науковими концепціями, а здатен надавати їм критичну об'єктивну оцінку, успішно аналізує літературні явища в контексті. Отже, за час навчання здобутий рівень знань, умінь, навичок і компетентностей можна оцінити як високий.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам.

Рецензована дисертація «Образ автора та суб'єкт лірики Юрія Іздрика в контексті сучасного літературного процесу» відповідає вимогам п. 6–9 Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 р. № 155/30023, а її автор Богдан Сергійович Хіхлушко заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія.

Рецензент:

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури,
компаративістики і гринченкознавства
Факультету української філології,
культури і мистецтва
Київського університету імені Бориса Грінченка

Тетяна Вірченко

